

УДК: [94(470+571):614.885] “1914-1918”

Вадим Ореховський

**РОСІЙСЬКИЙ ЧЕРВОНИЙ ХРЕСТ ТА ДОЛЯ
ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ
(1914–1918 РР.)**

У статті розглянута діяльність Російського Червоного Хреста у галузі допомоги військовополоненим у роки Першої світової війни. Головну увагу автор приділяє наступним заходам Товариства: організації Центрального Довідкового Бюро про військовополонених; діяльності Російського Червоного Хреста, пов'язаної з поліпшенням умов утримання військовополонених солдатів і офіцерів російської армії в Німеччині та Австро-Угорщині; організації обміну військовополоненими-інвалідами. Здійснено оцінку результатів роботи Товариства у цій галузі.

Ключові слова: Російська імперія, Перша світова війна, громадські медично-санітарні організації, Російське Товариство Червоного Хреста, військовополонені.

Перша світова війна стала переломним періодом історичного розвитку народів Російської імперії і не лише її. За масштабністю бойових дій та кількістю жертв вона залишила далеко позаду найбільш криваві збройні конфлікти минулого.

Серед численних “коректив”, внесених “Великою війною” до економічного, політичного і духовного життя населення воюючих держав, одним з найбільш трагічних стало те, що бойові дії 1914–1918 рр. уперше перетворили військовий полон на явище масового характеру. Більше 8 млн. солдатів та офіцерів ворогуючих армій опинилися за колючим дротом. Майже 3,5 млн з них були військовослужбовцями російської імператорської армії [27, с. 4].

Обставини, що склалися, не могли не сприяти прийняттю необхідних заходів для поліпшення становища військовополонених. І основну масу роботи тут виконували саме громадські організації і Російське товариство Червоного Хреста (РТЧХ) у тому числі.

Значущість подій 1914–1918 рр. привертала, привертають і будуть привертати до себе увагу істориків. Однак, незважаючи на широкий спектр документів, що висвітлюють політичну, військову, економічну складові цієї кампанії, історіографія ряду проблем “Великої війни” є досить обмеженою. Однією із таких “білих плям” є проблема військовополонених.

Серед робіт, що з'явилися тут в останні роки слід відзначити монографію “Невідомі трагедії Першою світовою. Полонені. Дезертири. Біженці” російського дослідника М. В. Оськіна [15]. Називаючи полонених та біженців “найбільш постраждалими від військової епохи категоріями населення, якщо не рахувати власне загиблих і поранених на війні” автор вважає, що їх трагічна доля “послужила “експериментом” для майбутньої трагедії Другої світової війни” [15, с. 5].

Дослідженням, присвяченим комплексному огляду діяльності РТЧХ впродовж Першої світової війни, підготовці Товариства до неї, можна назвати дисертаційну роботу О. В. Чистякова “Організаційний устрій та діяльність Російського товариства Червоного Хреста у роки Першої світової війни: 1914–1918 рр.” [32]. Висновки роботи слугують підтвердженням авторської гіпотези, що “РТЧХ у роки Першої світової війни, усупереч усталеній думці, було найпотужнішою

громадською організацією, що внесла найбільший вклад до справи надання допомоги постраждалим військовослужбовцям і мирним жителям, як у театрі військових дій, так і у тилу” [32, с. 10]. В той же час дослідник зазначає, що усім добродійним організаціям Російської імперії був притаманний такий головний недолік, як “...неузгодженість їх дій, як між собою, так і з урядовими установами”, однак, “...часто РТЧХ, як громадська напівдержавна організація, набагато оперативніше реагувала на зміни на фронтах, чим бюрократизоване військове відомство” [32, с. 15].

Свідченням зростання інтересу до згаданої проблеми став ряд статей, що з’явилися у науковій періодиці. З подібних досліджень варто відмітити роботи Е. С. Абдраштова [1], І. А. Асєєва [2], О. М. Доніка [7], Н. С. Журбіна [10], А. П. Єрошенко, А. А. Черкасова [8] та ін.

Таким чином, за останні роки спостерігається кількісне зростання робіт, що присвячені вивченні історії діяльності РТЧХ. Однак, незважаючи на появу цілого ряду наукових досліджень, що так чи інакше зачіпають тему діяльності Російського Червоного Хреста, багато її питань продовжує залишатися поза увагою вчених. Тому наукова розробка даного питання продовжує залишатися одним з важливих завдань історичної науки. Це і визначило актуальність теми, обраної автором статті.

Виходячи з вищевказаного, метою публікації є розкриття та характеристика основних напрямків діяльності РТЧХ по наданню допомоги військовополоненим у роки Першої світової війни, оцінка основних результатів його роботи.

Як вже вище зазначалось, Перша світова війна, небувала за своїм розмахом та жертвами, у тому числі і за кількістю полонених, поставила на порядок денний питання організації широкомасштабної допомоги військовим бранцям воругоючих країн.

7 жовтня 1914 р. отримує імператорське затвердження нове Положення про військовополонених. Згідно цього закону, у Петрограді при Головному Управлінні (ГУ) РТЧХ почало функціонувати Центральне Довідкове Бюро (ЦДБ) про військовополонених [3, с. 84; 12, с. 800–807].

Створена установа повинна була вирішувати наступні завдання: збирати усі необхідні відомості про особу кожного військовополоненого і заносити їх до спеціальних персональних карток; зберігати і пересилати речі військовополоненого у разі його смерті; надавати Міністерству Закордонних Справ Російської імперії відомості про військовополонених, що померли, а також про іноземних громадян, узятих в полон; служити посередником для обміну військовополоненими (залучаючи до рішення цієї задачі МЗС Росії) [3, с. 84–85].

Величезний потік полонених і пов’язане з цим зростання обсягу роботи Бюро зажадали: з одного боку – різкого збільшення кількості службовців, а з іншої – розширення самого Бюро.

У кінці 1915 р. в ЦДБ працювало 630 чоловік штатних службовців і 40 добровольців [13, с. 64]. Його організаційна будова набула такого вигляду:

I. Рада Бюро. Складалася з 5 членів ГУ РТЧХ під головуванням професора генерал-майора І. О. Овчіннікова, а також представників відомств – військового, морського та іноземних справ. Рада збиралася для обговорення найбільш важливих питань, що виникали у ході діяльності Бюро.

II. Канцелярія Бюро. Завідувала листуванням з різними відомствами, установами та окремими особами, а також журнальною частиною.

III. Відділ особового складу. Займався набором службовців та контролював їх роботу.

IV. Господарський відділ. Завідував господарством Бюро.

V. Відділ реєстрації російських полонених. У коло його обов’язків входило: перегляд одержуваних з Австро-Угорщини, Німеччини списків російських

полонених, а також їх переклад, переписування і коректура; складання іменних карток російських військовополонених; відправлення їх дублікатів до Генерального Штабу та Московського Відділення ЦДБ.

VI. Довідковий відділ про російських полонених, який займався видачею довідок.

VII. Іноземний відділ. Складав списки німецьких, австрійських та турецьких полонених, які знаходилися в межах Російської імперії; іменні картки; видавав довідки і т.д.

VIII. Відділ про речі, які залишилися після вбитих та померлих військовополонених. Його функції – розпакування наявних пакетів з речами та їх реєстрація; зберігання речей, грошей та інших цінностей, що залишилися після вбитих або померлих ворожих полонених, а також відправлення цих речей до Німеччини та Австро-Угорщини; отримання із ворожих країн таких самих речей, що належали російським полоненим і відправлення їх до особливого відділу Генерального штабу.

IX. Поштово-телеграфне відділення при Бюро. Займалося прийомкою та відправленням листів і грошей на ім'я російських полонених в Австро-Угорщину та Німеччину.

X. Поштовий відділ. Одержував із Австрії та Німеччини грошові перекази від іноземних бюро на ім'я австрійських та німецьких полонених в Росії та відправляв їх у місця розташування полонених.

XI. Контрольна комісія. Слугувала для перевірки грошових сум та звітності в різних відділах Бюро.

XII. Особливий комітет допомоги військовополоненим, що мав за мету надання допомоги російським полоненим у ворожих країнах, а також розподілення пожертвувань, які надходили з-за кордону на ім'я ворожих полонених.

XIII. Московське Довідкове Бюро та уповноважений Центрального Довідкового Бюро у Москві.

XIV. Уповноважений у місті Києві [31, с. 3473–3476].

Про діяльність Центрального Довідкового Бюро свідчать такі дані: за перші півтора роки своєї роботи Бюро видало на різні запити про місцезнаходження полонених солдатів і офіцерів російської армії 619005 довідок (позитивних – 117180 і негативних – 501825) [13, с. 65].

Достатньої активності набула діяльність Бюро і по інформуванню аналогічних організацій в Австро-Угорщині та Німеччині. У іноземному відділі бюро були заведені картки на 1 млн. 300 тис. австрійських, німецьких і турецьких військовополонених. За 2 роки діяльності було видано 100 тис. довідок, отримані 325 тис. листів, з яких розіслані 160 тис. [20].

У кінці 1914 р. завідувачий Бюро генерал-майор І. О. Овчінніков поставив питання про відкриття при Бюро спеціальної установи, яка б безпосередньо надавала допомогу військовополоненим.

Необхідність вирішення цієї проблеми була пов'язана із тим, що російський уряд навмисно не допомагав своїм військовополоненим. Це було складовою частиною заходів по зниженню кількості солдатів, які здавалися у полон.

Слід зазначити, що для боротьби зі страхом і панікою військове керівництво усіх без виключення армій ворогуючих держав набагато частіше, ніж “умовляння” і “роз'яснення”, застосовувало жорсткі репресивні заходи, виходячи з принципу: “солдат повинен боятися власного начальства більше, ніж ворога”. Так, відзначаючи випадки масової здачі в полон нижніх чинів у Першу світову війну, командування російської армії вже восени 1914 р. видавало численні накази, в яких говорилося, що ті, які добровільно здалися у полон, після закінчення війни будуть засуджені і розстріляні як “підлі боягузи”, “низькі

дармоїди”, “безбожні зрадники”, “недостойні наші брати”, “ганебні сини Росії”, що зрадили свою Батьківщину і яких “на славу тієї ж батьківщини належить знищити”. Іншим же, “чесним солдатам”, наказувалося стріляти в спину тим, хто тікає з поля бою або намагається здатися в полон: “Нехай твердо пам’ятають, якщо злякаєшся ворожої кулі, отримаєш свою!” Особливо підкреслювалося, що про тих, які здалися ворогові буде негайно повідомлено за місцем проживання, “щоб знали рідні про ганебний їх вчинок і щоб видача допомоги сім’ям тих, хто здався була б негайно припинена” [29, с. 32]. Вже у другій половині листопада 1914 р. командувач 10-ї армії генерал Ф. В. Сіверс запропонував у законодавчому порядку провести заходи, в результаті яких, здача в полон призводила до втрати бранцем права повернення на батьківщину та автоматичне вибуття з російського підданства. Ця пропозиція була висунута після того, як у 84-ій піхотній дивізії спостерігалися факти масової здачі солдатів у полон [19, с. 183].

Факт відсутності державної допомоги власним полоненим солдатам та офіцерам був пізніше визнаний і у самих урядових структурах. Через півтора роки, в середині червня 1916 р., на засіданні Державної ради було порушене питання про тяжке становище російських військовополонених. З поясненнями виступив князь М. Д. Голіцин. За словами одного з членів Держради, колишнього військового міністра генерала О. Ф. Редігера, “він повідомив нам, що відсутність всякої військової допомоги нашим бранцям впродовж перших півтора роки війни була викликана наполяганням військового міністерства, яке сподівалося, що цим шляхом вдасться зменшити число тих, хто здається у полон”. Цей факт підтвердив і військовий міністр, генерал М. О. Беляєв. На засіданні Особливої наради по обороні держави 21 січня 1917 р. він визнав, що заборона на публікацію закликів до надання допомоги російським військовополоненим базувався “на бажанні попередити масову здачу у полон” [15, с. 114–115].

Наслідком такої політики стало те, що головний тягар по наданню посиленої допомоги мільйонам бранців узяли на собі громадські благодійні організації. Російський Червоний Хрест прийняв чи не найактивнішу участь у цій справі. Забезпеченням російських полонених предметами першої необхідності було покладене на Особливий Комітет Допомоги військовополоненим, який входив на правах відділу до ЦДБ. На чолі його став сенатор О. Д. Арбузов [17, с. 2724].

Комітет організував відправку посилок, які призначалися для військовополонених, розміщених в тому або іншому таборі. Всього за перший рік своєї діяльності Комітет передав для відправлення в концентраційні табори Австро-Угорщини та Німеччини понад 54 тис. ящиків з подарунками вагою близько 227 тис. пудів [5, с. 887].

Багато ускладнень для Особливого Комітету викликало питання, пов’язане з поліпшенням умов утримання військовополонених солдатів і офіцерів російської армії в Німеччині та Австро-Угорщині. Велику роль у вирішенні цієї проблеми зіграло підписання у червні 1915 р. угоди між Росією, з одного боку, та Німеччиною і Австро-Угорщиною – з іншою. Воно передбачало взаємний обмін інспекційними поїздками сестер милосердя по таборам військовополонених для ознайомлення з умовами їх утримання [15, с. 114–115].

Кожна з ворогуючих країн вирішила виділити по три сестри милосердя [13, с. 69].

Згідно встановленої угоди, делегації сестер милосердя повинні були виконувати свою місію у супроводі представників Датського Червоного Хреста, а також офіцерів ворогуючої країни за визначеним маршрутом і вибирати місця, які б вони хотіли оглянути. Відповідні органи кожної країни повинні були надати делегаціям посвідчення та дозвіл на відвідування таборів. Делегації мали право

розподіляти між військовополоненими гроші та речові пожертвування, фотографувати, робити записи про умови їх утримання [13, с. 69–70]. Однак сума, яку отримали сестри милосердя Російського Червоного Хреста для допомоги бранцям, була вкрай незначною: спочатку вона склала 65 тис. крб., а до кінця поїздки, коли поступила інформація про жахливе становище російських полонених, було виділено ще 100 тис. крб. [15, с. 172].

Тим не менше, діяльність делегації була дуже напруженою і плідною. Так, сестри милосердя, відряджені до Німеччини, за кілька місяців (вересень – листопад) оглянули 155 таборів [13, с. 71].

Враження, отримані після огляду місць утримання російських військовополонених, зводилися до наступного:

- 1) приміщення для полонених були холодними і не опалювалися;
- 2) їжа у всіх таборах видавалася в недостатній кількості, і полонені часто голодували;
- 3) одяг та і взуття були в незадовільному стані, не видавалася необхідна кількість теплого одягу, і, при цьому, досить часто у полонених відбиралися власні речі;
- 4) релігійні потреби полонених не задовольнялися у повній мірі, частково з вини адміністрації, а частково внаслідок відсутності достатньої кількості священників і необхідного церковного начиння;
- 5) до лікарів та священників застосовувався загальний суворий режим;
- 6) до полонених застосовувалися важкі та суворі покарання, що часто ображали та принижували людську гідність.
- 7) дуже обмеженим був розмір грошового утримання, яке одержували полонені офіцери, особливо молодші;
- 8) полонені були повністю позбавлені свободи пересування, відчувалася велика нестача книжок для самоосвіти;
- 9) лазарети для полонених у санітарно-гігієнічному плані були обладнані досить посередньо [18, с. 1576–1577].

Подібні оцінки були також у доповідях сестер, що відвідали Австро-Угорщину [28, с. 2007–2026].

Німецька та австро-угорська делегації, відвідавши Російську імперію, також висловили ряд побажань стосовно утримання військовополонених.

Це, передусім, стосувалося збільшення норми харчових порцій. Якщо на початку війни харчування було більш-менш прийнятним, то вже з кінця 1914 р. воно помітно погіршилось. Полонені задовольнялися супом на воді з цибульним лушпинням, цвілим хлібом і, у кращому разі, 50 грамами чистого м'яса на день. Одна з німецьких медсестер, яка оглядала табір для військовополонених в Росії, залишила у своєму щоденнику нотатки відносно офіційно встановлених продовольчих норм. При цьому вона зробила важливе зауваження, що до складу м'яса, що йде на переробку, входили шкіра, сухожилля, голови великої рогатої худоби і курей та іноді навіть копита, так що придатного до споживання м'яса часто залишалося лише 16–25 грам [10, с. 231].

Представники делегації наполягали на забезпечення полонених відповідним одягом, виходячи з клімату того району, в якому розташувався табір. Делегати також вимагали звільнення полонених від робіт у важких кліматичних районах, зокрема у Туркестані [9, с. 204].

Особливі нарікання з боку Німеччини та Австро-Угорщини викликала незадовільна робота російської пошти та військової цензури.

У перші місяці війни цензорська робота була ще погано налагодженою: не були вироблені правила проведення рецензування; було відсутнє визначення, що вважати військовою таємницею, а що – ні. Лише 24 листопада 1914 р. були опубліковані правила цензури у вигляді коментарів ЦДБ. Даними правилами

зазначалось, що лист повинен подаватися в незапечатаному конверті цензорові табору. Час, за який цензор повинен пропустити кореспонденцію, не обумовлювався. Не обумовлювались також і рамки цензурування. Останні розумілися досить широко. Проте ці коментарі не мали офіційного статусу [1, с. 31–32].

Розуміння секретності тієї або іншої інформації постійно змінювалося. Якщо в перших листах військовополонених разом із сухим викладом фактів був присутнім опис місцевості і місцевих жителів, то починаючи із 1915 р. подібні згадки вже не пропускалися цензурою. Місця з описом місцевості затирились, або лист не проходив цензуру [1, с. 32].

На мобільність переселення кореспонденції впливала і катастрофічна нестача кадрів професійних перекладачів. Сотні листів, написаних німецькою або на діалектах цієї мови, просто не доходили до адресатів і були відіслані назад або пропали, оскільки російські цензори просто не могли їх прочитати. Як відмічав у своєму звіті голова військово-цензурної комісії Казанської губернії, листів на маловживаних діалектах скупчувалося більше 1 пуда за рік [1, с. 32]. За даними Головного Управління пошт та телеграфів, у приміщенні Петроградської військової цензури залишалося близько 3 млн. 500 тис. не переглянутих листів та поштових карток, які належало відправити за кордон або на ім'я військовополонених, що утримувалися в Росії [24, арк. 128]. Аналогічна ситуація складалася і з російськими підданими за кордоном, багато листів, написаних не російською мовою, проходили цензуру місяцями.

Ще однією проблемою було те, що в умовах плутанини і хаосу початку війни навіть в центральних органах не було інформації про те, в якому таборі знаходиться конкретний військовополонений і яким чином здійснювати передачу листів. Представник Данського Червоного Хреста, що відвідав Росію з місією інспекції полонених, відмічав, що найгірше в Росії йде справа з інформаційною складовою [1, с. 32].

Частково така ситуація пояснювалася і так званим географічним фактором. В одному із списків військовополонених, якими обмінювалися російська та німецька сторони зазначалось: “Простори Росії величезні. Масштаби європейських відстаней до нас не можуть бути застосовані. І поки яка-небудь партія військовополонених, наприклад з галицького фронту, дістанеться до якого-небудь села Спаського, Приморської області, а звідти дійдуть списки військовополонених до Центрального Довідкового Бюро, минає дуже значний проміжок часу. До того ж, за умовами сучасної війни, такі притоки військовополонених є далеко нерегулярними і за часом відносного затишшя настають періоди стихійного надходження їх” [30, с. 3].

Проте, не дивлячись на ряд недоліків, в цілому поїздки зіграли велику роль у поліпшенні становища військовополонених. За словами німецького дослідника Р. Нахтігалья: “Поїздки сестер – незвичайний приклад готовності європейських держав, що воюють одна з одною, – Росії, Австро-Угорщині і Німеччині – з гуманітарних міркувань дозволити представникам ворожих країн ознайомлення з умовами внутрішнього життя. Ця форма прозорості для полонених Центральних держав в Росії стала безцінною удачею, а іноді слугувала і просто рятуванням життя” [15, с. 63]. Передусім – вони дозволили обмежити свавілля з боку комендантів таборів у трьох воюючих державах. Сучасники повідомляли, що після відвідування таборів військовополонених сестрами Червоного Хреста, їх прохання щодо поліпшення становища бранців неодмінно задовольнялися [15, с. 63].

Наступним кроком у співпраці трьох держав в гуманітарній сфері стала Стокгольмська міжнародна конференція.

Конференція проходила у листопаді 1915 р., в її роботі взяли участь представники Німеччини, Австро-Угорщини і Росії. Від РТЧХ на конференції були присутні; голова Особливого Комітету допомоги військовополоненим Червоного Хреста сенатор О. Д. Арбузов та уповноважений Червоного Хреста В. В. Маркозов [6, с. 112–129; 21, с. 1494–1495].

Найбільш важливими рішеннями конференції були такі: 1) був створений комітет допомоги військовополоненим у Берліні на таких самих засадах, що у Відні, Будапешті та Петрограді; 2) встановлювалися чіткі правила щодо порядку листування, доставки в табори та контролю за розподіленням подарунків полоненим, причому головним посередником обирався Шведський Червоний Хрест; 3) був встановлений порядок пересилання полоненим книжок та навчальних посібників. Далі була запланована низка заходів, спрямованих на поліпшення реєстрації полонених, розшуку пропалих без вісті, обміну речами, що залишилися після померлих та ін. Дозволялося задовольняти релігійні потреби полонених шляхом відправлення богослужінь відповідно до правил та догм тих чи інших віросповідань [6, с. 112–129; 21, с. 1494–1495].

Однак, в Російській імперії зважаючи на бюрократичну тяганину та загальну кризу влади, рішення конференцій навіть не були перекладені російською мовою і тому просто не дійшли на місця до виконавців (адміністрації концтаборів). У результаті “проведення в життя постанов стокгольмських конференцій в повному обсязі нічим не було гарантовано. Нагляд за дотриманням угод, що були укладені, не міг бути здійснений, оскільки утворення Змішаних комісій зустріло перешкоду головним чином з російського боку” [15, с. 64].

Досить плідною була діяльність РТЧХ, пов’язана з обміном військовополонених-інвалідів. Для її організації був створений Комітет Червоного Хреста для обміну та евакуації військовополонених-інвалідів. На чолі комітету стала дружина міністра закордонних справ С. Д. Сазонова. Завдяки діяльності комітету, з липня 1915 по серпень 1916 р. було повернено з полону 17664 військовослужбовців-інвалідів і відправлено до Німеччини та Австро-Угорщини 10583 чоловік [4, с. 2789–2790].

Набагато складніше було організувати обмін інформацією про військовополонених між Росією і Туреччиною. Питання це уперше обговорювалося на одному із засідань ЦСБ ще у листопаді в 1914 р. Проте, тільки восени 1915 р. справа зрушилася з “мертвої точки” [31, с. 3496].

Правда, спочатку не обійшлося без прикрих непорозумінь. Так, перші списки військовополонених, отриманих від турецької сторони, містили в собі лише імена та по батькові солдатів і офіцерів російської армії, без вказівки прізвищ, номера частини, і внаслідок цього не мали жодної цінності [14, с. 170].

Енергійні заяви керівництва Російського Червоного Хреста про необхідність ретельнішої підготовки документів подібного роду досягли своєї мети. Наступний список російських військовополонених, відправлений з Туреччини у березні 1916 р. містив в собі усі необхідні відомості. При цьому представник Турецького Червоного Півмісяця заявив: “Ми потурбувалися як можливо точніше зазначити прізвища військовополонених, згідно з висловленим Вами бажанням, переданим нам Грецьким Червоним Хрестом. З причини цього списки складені російською мовою” [26, Л. 52].

Після подій жовтня 1917 р. РТЧХ довелося вирішувати ще одну задачу: треба було налагодити евакуацію військовополонених через ті території колишньої Російської імперії, які в ході громадянської війни набули державної незалежності.

Таким чином, Перша світова війна вперше перетворила військовий полон на явище масового характеру. Більше восьми мільйонів солдатів та офіцерів ворогуючих армій опинились за колючим дротом. Майже три з половиною

мільйонів з них склали вояки російської армії. Особливості становища останніх, як зазначав голова Московського відділення Червоного Хреста, були викликані трьома обставинами: величезною кількістю полонених; особливим значенням російських бранців для Центральних держав в якості робочої сили; “дуже своєрідним відношенням до них з боку російської держави і суспільства” [15, с. 112].

Усе це не могло не спонукати до необхідних заходів для полегшення становища військовополонених. І основну масу роботи тут виконували саме громадські організації і Російський Червоний Хрест у тому числі. Його відділи не тільки сповіщали державні установи та приватних осіб про місце знаходження того чи іншого військовополоненого, але і вживали конкретних заходів для полегшення умов їх утримання.

Список використаних джерел

1. *Абраштов Э. Е.* Письма военнопленных Первой мировой войны как канал передачи информации / Э. Е. Абраштов // Вестник Томского государственного университета. – Серия “История”. – 2012. – № 3 (19). – С. 30–35.
2. *Асеев И. А.* Деятельность Российского общества Красного Креста по защите прав военнопленных в годы Первой мировой войны / И. А. Асеев // Бизнес в законе. – 2009. – № 4. – С. 21–23.
3. *Вороновский В.* К участи военнопленных / В. Вороновский // Вестник Красного Креста. – 1915. – № 1. – С. 78–87.
4. *Деятельность* Комитета по обмену и эвакуации военнопленных-инвалидов // Вестник Красного Креста. – 1916. – № 8. – С. 2789–2790.
5. *Доклад* председателя состоящего под августейшим покровительством ее императорского величества государыни императрицы Александры Федоровны Комитета по оказанию помощи русским военнопленным, находящимся во вражеских странах, сенатора, князя Н. Д. Голицына Главному Управлению Российского Общества Красного Креста // Вестник Красного Креста. – 1916. – № 3. – С. 886–894.
6. *Доклады* сенаторов А. Д. Арбузова и В. В. Маркозова о Стокгольмском совещании // Вестник Красного Креста. – 1916. – № 1. – С. 112–129.
7. *Донік О. М.* Громадська благодійність в Україні в роки Першої світової війни / О. М. Донік // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – № 9. – С. 61–86.
8. *Ерошенко А. П., Черкасов А. А.* Россия в Первой мировой войне (1914–1918 гг.): военно-санитарная деятельность Российского общества Красного Креста / А. П. Ерошенко, А. А. Черкасова // История и историки в контексте времени. – 2010. – Вып. 7. – С. 60–72.
9. *Жизнь* военнопленных в России по сообщениям германской сестры // Вестник Красного Креста. – 1917. – № 1. – С. 158–204.
10. *Журбина Н. Е.* Военнопленные Германии на территории России в годы Первой мировой войны (1914–1918 гг.) / Н. Е. Журбина // Вестник Воронежского государственного университета, серия: лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2008. – № 2. – С. 230–235.
11. *К осмотру* лагерей военнопленных // Вестник Красного Креста. – 1915. – № 8. – С. 3518–3527.
12. *Коптев Д. А.* Положение о военнопленных / Коптев Д. А. // Вестник Красного Креста. – 1915. – № 3. – С. 800–807.
13. *Краткий обзор* деятельности Российского Общества Красного Креста по оказанию помощи больным и раненым воинам на театре войны с Австро-Венгрией, Германиею и Турциею в 1914–15 гг. Доклад общему собранию гг. членов РОКК 28 февраля 1916 г. – Петроград, 1916. – 91 с.
14. *Обмен* списками военнопленных между Россиею и Турциею // Вестник Красного Креста. – 1916. – № 1. – С. 170.
15. *Оськин М. В.* Неизвестные трагедии Первой мировой. Пленные. Дезертиры. Беженцы / М. В. Оськин. – М.: Вече, 2011. – 432 с.
16. *Отчет* о деятельности Московского Справочного Бюро о военнопленных с 10 марта 1915 г. по 10 марта 1916 г. // Вестник Красного Креста. – 1916. – № 6. – С. 2027–2042.
17. *Отчет* Особого Комитета Помощи военнопленным при Центральном Справочном Бюро о военнопленных Российского Общества Красного Креста // Вестник Красного Креста. – 1916. – № 8. – С. 2723–2767.
18. *Отчет* об осмотре делегацией, состоящей из председателя Датского Красного Креста, капитана Spath и представительницы Русского Красного Креста, сестры милосердия Е. А. Самсоновой, русских военнопленных, расположенных в районе I, III части IV, XVII и XX корпусов, а также в Саксонии // Вестник Красного Креста. – 1916. – № 5. – С. 1533–1577.
19. *Посадский А. В.* Пленные после плена: к истории русских военнопленных Великой войны в 1918–1920 гг. // Доклады академии военных наук. Военная история. №5(23). Первая мировая война: поиски новых подходов к исследованию, приглашение к диалогу. – Саратов, 2006. – С. 183–189.
20. *Правительственный* вестник. – 23 сентября 1916 г.
21. *Протоколы* конференции делегатов австрийского, венгерского,

германского и русского Обществ Красного Креста под покровительством его королевского высочества, председателя Шведского Общества Красного Креста в Стокгольме. Ноябрь 1915 г. // Вестник Красного Креста. – 1916. – № 5. – С. 1494–1532. 22. *Речь*. – 31 августа 1916 г.; 23. *Российский* государственный военно-исторический архив (далі – РГВИА). – Ф.12651. – Оп.1. – Спр.1153. 24. *РГВИА*. – Ф.12651. – Оп.1. – Спр.1155. 25. *РГВИА*. – Ф.12651. – Оп.1. – Спр.1182. 26. *РГВИА*. – Ф.12651. – Оп.10. – Спр. 24. 27. *Россия* в мировой войне 1914–1918 года (в цифрах). – М.: ЦСУ, 1925. – 103 с. 28. *Русские* пленные в Австро-Венгрии // Вестник Красного Креста. – 1916. – № 6. – С. 2007–2026. 29. *Сенявская Е. С.* Отношение к жизни и смерти участников Первой мировой войны: очерк фронтовой повседневности / Е. С. Сенявская // *Былые годы*. – 2012. – № 3 (25). – С. 30–41. 30. *Списки* русских военнопленных, доставленных из Германии. Обзор замечаний Германского правительства о списках германских пленных, высланных из России в связи с соответствующим материалом, доставленным из Германии. Составил управляющий отделом регистрации И. С. Ежов. – Петроград: Невская типография, 1917. – 82 с. 31. *Центральное* Справочное Бюро о военнопленных. (Доклад заведующего Бюро, профессора, генерал-майора И. А. Овчинникова Главному Управлению Российского Общества Красного Креста, заслушанный в заседаниях 20 июня, 29 июля и 18 сентября 1915 г.) / Вестник Красного Креста. – 1915. – № 8. – С. 3473–3504. 32. *Чистяков О. В.* Организационное устройство и деятельность Российского Общества Красного Креста в годы Первой мировой войны (1914–1918 гг.): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. истор. наук: 07.00.02 “Отечественная история” / О. В. Чистяков; Московский государственный университет управления. – М., 2009. – 26 с.

Вадим Ореховский

РОССИЙСКИЙ КРАСНЫЙ КРЕСТ И СУДЬБА ВОЕННОПЛЕННЫХ ВЕЛИКОЙ ВОЙНЫ (1914–1918 РР.)

В статье рассмотрена деятельность Российского Красного Креста по оказанию помощи военнопленным в годы Первой мировой войны. Главное внимание автор уделяет следующим мероприятиям Общества: организации Центрального Справочного Бюро о военнопленных; деятельности Российского Красного Креста, связанной с улучшением условий содержания военнопленных солдат и офицеров русской армии в Германии и Австро-Венгрии; организации обмена военнопленными-инвалидами. Осуществлена оценка результатов работы Общества в этой отрасли.

Ключевые слова: Российская империя, Первая мировая война, общественные медико-санитарные организации, Российское общество Красного Креста, военнопленные.

Vadym Orehovskiy

RUSSIAN RED CROSS AND FATE OF PRISONERS OF WAR OF THE GREAT WAR (1914–1918)

In the article the considered activity of Russian Red Cross on helping to the prisoners of war in the years of First world war. Main attention an author spares to the next measures of Society: organizations of Central Inquiry Office about the prisoners of war; to the activity of Russian Red Cross, related to the improvement of terms of maintenance of prisoners of war soldier and officers of the Russian army in Germany and Austria-Hungary; to organization of exchange prisoners-invalids. The estimation of job of Society performances is carried out in this industry.

Key words: Russian Empire, First of world war, public eleemosynary organizations, Russian of society of Red Cross, prisoners of war.